

UĞUR ŞAHİN UMMAN • Çalışma Acısı

UĞUR ŞAHİN UMMAN 19 Aralık 1989'da İzmir'de dünyaya geldi. Lisans öğrenimini Yaşar Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü'nde tamamladı. 2010 yılında İzmir'de kurulan alternatif haber portalı Yurtsuz için söyleşiler yaptı. Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı'nda araştırmacı gazetecilik eğitimi aldı. 13 Mayıs 2014 tarihinde Soma'da 301 madencinin hayatını kaybettiği iş cinayetini, Onur Yıldırım ile *Çizmelerimi Çıkarayım mı?* isimliyle kitaplaştırdı.

İletişim Yayınları 3182 • Araştırma-İnceleme Dizisi 532

ISBN-13: 978-975-05-3344-0

© 2022 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2022, İstanbul

EDITÖR Kıvanç Koçak

DIZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Oben Üçke

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

UĞUR ŞAHİN UMMAN

Çalışma Acısı

Emek ve Eziyet Deneyimleri

*Somalı madencilerin hak arama mücadelesi sırasında
trafik kazasında yitirdiğimiz
Ali Faik ve Tahir'e...*

*Kitabın yayımlanmasına çok az bir süre kala
yaşamını yitiren görüşmecilerden
Uğur Durak'ın aziz hatırasına...*

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ · ASLI ODMAN	11
ÖNSÖZ	21
ÇALIŞMA ACISI	27
“Çalışma acısı” neden Fransa’da popüler?	29
Bir keşişim kümesi olarak çalışma acısı	32
Meslek hastalıkları	35
Mobbing, performans sistemi ve çalışma acısı	38
İş cinayetleri ve çalışma acısı	40
Güvencesizlik ve çalışma acısı	42
MESLEK HASTALIKLARI	45
“Hayatı haram ettiler, uğurlarken helallik istediler!”	45
“Ben 60 yaşındayım, kulaklarım 100 yaşında!”	52
“Hastalığımın teşhisi var, tedavisi yok”	57
“Siyanür havuzunda yüzdürdüler, dalağımı kaybettim”	67
“Silikozis yüzünden ciğerlerim sönmüş!”	68
“32 bıçaklı deri makinesinde elimin yarısını bıraktım!”	71
“Galiba tükendim...”	75

<i>"Kendimi çöp kutusu gibi hissediyorum!"</i>	78
<i>Ortostatik hipotansiyon: Bir Covid-19 hasarı</i>	82

COVID-19: BİR İŞÇİ HASTALIĞI

89

<i>"Hasan'ın kalbi COVID-19'a dayanamadı..."</i>	89
<i>"Kendimi yel değirmenine karşı savaştan Don Kişot'a benzetiyorum"</i>	92
<i>"Covid-19 yoğun bakımı bir kara delik gibi!"</i>	96
<i>"Ben ölürsem kızıma kim bakacak?"</i>	99
<i>"Savaşta ilk önce erler ölmüş..."</i>	102

"KAZALAR" VE İŞ CİNAYETLERİ

107

<i>"Madende iki gözümü kaybettim, zindan gibi bir hayat yaşadım"</i>	107
<i>"Ben galiba öleceğim..."</i>	109
<i>"İşçi ölümlerinin kanıksanması patronları cesaretlendiriyor"</i>	111
<i>"Televizyon dizileri uzun olmasaydı kardeşim yaşar mıydı?"</i>	113
<i>"Beni hayata adalet mücadelesi ve çocuğum bağladı"</i>	117
<i>"Yüreğimin bir parçasını, oğlum Eren'i iş cinayetinde yitirdim"</i>	120
<i>"Babamın neden öldüğünü araştırıyorum!"</i>	123
<i>"Babamı öldürmenin cezası 21.200 liraymış!"</i>	127
<i>"Ağabeyimin çalışırken ölmesi ciğerimi yakıyor"</i>	129
<i>"Kader diyemezsin!"</i>	134

PERFORMANS SİSTEMİ

139

<i>"Hedef tutturulduysa hedef yanlışdır, hedef tutmuyorsa satışı başarısızdır!"</i>	139
<i>"İyi olman yetmiyor, aynı zamanda kötü olman gerekiyor"</i>	143
<i>"Performans yönetiminde amaç işçiyi huzursuz etmektir"</i>	148
<i>"Git o tırnaklarını söktür, uçacaksın!"</i>	152

PERFORMANS SİSTEMİNİN PARÇASI OLARAK MOBBİNGE BAĞLI HASARLAR	157
<i>Mobbing</i>	157
<i>Sosyal araştırmacılar suç mahallinde: İşyerinde mobbing</i>	168
<i>Kamuda mobbing</i>	171
<i>"Mobbing nedeniyle ağır sağlık sorunları yaşadım!"</i>	173
<i>"Çocuklara matematik öğrettiđim için ihraç edildim"</i>	177
<i>"Özelleřtirmeye karşı çıktım; ülkenin bir ucuna sürdüler"</i>	179
<i>"Bana mobbing yapan müdür, Esat Oktay Yıldırım'a benziyordu!"</i>	183
<i>"Kadın öğretmenleri ağlatan müdür"</i>	186
<i>"Mobbingi etimize, kemiđime kadar hissettik!"</i>	194
<i>"Ceza vermek için beni köpek barınağına sürdüler!"</i>	201
<i>"Laik ve bilimsel eğitimi savunduğum için ihraç edildiğimi düşünüyorum"</i>	204
<i>"Tam bir çete faaliyeti"</i>	207
<i>"Vakıf üniversitesinde mobbing var!"</i>	214
<i>"Bankada çalıştım, 20 yıl sonra engelli oldum"</i>	222
<i>"Mobbing yüzünden kurdeřen döktüm"</i>	225
<i>"Artık karılara maç anlatıyorlar"</i>	228
<i>Gıda dağıtım deposunda performans zulumü!</i>	234
<i>"Her adım bilinçli, her adım stratejik!"</i>	244
<i>"Ben kimleri kimleri ağlattım..."</i>	249
<i>Evde erkek şiddeti, fabrikada taciz ve sömürü</i>	253
<i>İşyeri zorbalığı ve çalışma acısının ilacı:</i> <i>Makine kırıcılığı ve iş durdurma</i>	261

YAPISAL GÜVENCESİZLİK SİSTEMİNİN PARÇASI OLARAK PSİKOSOSYAL BASKIYA BAĞLI HASARLAR	265
<i>"Yorgun bir robota dönüřtüm!"</i>	265
<i>"İnşaat işçisinin kum kadar değeri yok"</i>	268
<i>"Sigortam yoktu, kolumdan serumu çıkarıp çöpe attılar"</i>	271
<i>"İnsani çalışma şartları istedim, cezaevine attılar"</i>	274
<i>"AVM'de yorgunluktan bayılan işçileri gördüm"</i>	278

<i>"Kırık belimle ev işçiliği yapmak zorunda kaldım"</i>	281
<i>"Sanki herkes benim kuyumu kazıyor!"</i>	285
<i>"İstersen düş, öl!"</i>	288
<i>"Patronsuz televizyon kanalında" mobbing var!</i>	291
<i>"Kod-29 ve Covid-19" zulmü</i>	297
<i>"Siparişi yetiştirirken kamyonun altında kalabilirim"</i>	301
<i>Kod-29: İntihara teşebbüs sebebi</i>	303
<i>"Çalgı aletinin hiçbir şeye yaramadığını öğrendim"</i>	308
<i>Cemaat vaazı: "Tazminat hak değil!"</i>	311
SONUÇ YERİNE...	317

SUNUŞ

ASLI ODMAN*

“Acı”, yerküredeki en kesin ayrımlardan olan canlı, cansız ayrımının da merkezinde duran, insanlıkla iç içe geçmiş bir olgu ve bir kavram. Hayatın her anına eşlik ediyor, fakat içinde yaşadığımız dönemde daha çok bireysel, izole hikâyelere kapatılıyor, bağlam ve ilişkilerinden çok, algıyla ilgili açılımları daha çok ilgi çekiyor. “Acı” kavramını, toplumun rutini, olağanı, zarurisi, aynı zamanda da kolektif mecburiyetimiz olan “çalışma” kavramıyla yan yana görmek pek alışılmış bir şey değil. Uğur Şahin Umman ise bu tanıklıklar kitabında, bu iki kavramı yan yana koyarak bir evren kuruyor. Bu evrenin okuyucuda yarattığı güçlü ve “tekinsiz” etkinin, bu şekilde havı tersine taramasında yattığına inanıyorum. Uğur Şahin Umman, Onur Yıldırım ile beraber Soma Faciası sonrası kaleme aldığı bir önceki kitabı *Çizmelerimi Çıkarayım mı?*’da tuttuğu “tanıklıklar” derleme ve insan hikâyeleri kolajı yolundan devam ediyor. Bu sefer bizi, acı gibi ortaklaştırıcı bir iz üzerinden, kapitalizmin gizli öznesi şirketler tarafından gizli kapaklı bırakılan “üretim alanına”, çalışma hayatına davet ediyor. “Her şeyin ortada ve herkesin gözü önünde geçtiği gönüllü alanı (meta dolaşım alanı) terk ederek, kapısında ‘iş olmayan giremez’ levhası ile bizi kar-

(*) İstanbul İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi gönüllüsü.

şıl原因 gizli kapaklı üretim alanına davet”¹ eden ekonomi politik külliyatının, antropolojik araçlarla taranmasına benzeyen bir teşebbüs bu. Bu yaklaşım acıyı, neden ve nasıllarını, çoğu zaman sabitlendiği bireylerin gönüllü tercih ve davranışlar alanından uzaklaştırıp, sistematik ve teknolojik olarak kurulan üretim alanı içinde arıyor. “Normal” duygulanım, ruhsallık ve fiziksel durumun dışını mimleyen bir durum olarak nitelendirilen acı ile kapitalist toplumların olağan hali olarak normalleştirilmiş, kâr amaçlı üretim için disipline edilmiş ücretli emeğin deneyimlerini yan yana koyuyor. Sadece başlı başına bu kurgu bile günlük hayatımızı ve bireyselleştirmeye meylettiğimiz acılarımıza dair dönüştürücü bir eylem-sorgulaması teşkil ediyor.

Ben, kitabı hem bir eylem kitabı, hem de kimi zaman okuyucunun duygularını taşıracak noktaya getiren fantastik gerçekçi hikâyeler derlemesi olarak da okudum. Bu kitabın, eline alan herkesi kendi çalışma ve çalışmama deneyimlerini düşündürecek, kendi çalışma hayatında edindiği ve yitirdiği kimlikleri ve hayalleriyle yüzleştirecek bir ışık barındırdığına inanıyorum. Evet, kapitalist üretimin “çarklarını döndüren” çalışma koşullarına içkin, sistemik bir şiddet var. Çalışanların, patronların, amirlerin, meslektaşların niyeti, iyiliği, kötülüğüne indirgenemeyecek şiddetli bir “ortam etkisi” var. Buna işyeri veya çalışma şiddeti diyebiliriz. Sonuçları itibarıyla nadiren görünür kılınan, çoğunlukla suç olarak nitelendirilmeyen, asli karar vericilerinin üstü teknokratik ve sayısallaştırıcı bir dil vasıtasıyla örtülen ve endüstri mühendisliği, insan kaynakları ve örgüt psikolojisi gibi alanlar içinde bir hayli bilimselleştirilmiş bir şiddet bu. Bu şiddetse sadece bazen aniden öldüren, çoğu zamansa yavaş yavaş hastalık, tükenme ve ölüme taşıyan fiziksel ve ruhsal bir acı doğuruyor. Bu, Fransa’da toplumsal muhalefet ve eleştirel sosyal bilimlerin bütünlüğü geleneğinden gelen “işyerinde sağlık” (*santé au travail*) alanında, “iş organizasyonu kaynaklı şiddet” ve bundan doğan “çalışma acısı” (*souffrance au travail*) olarak tanımlanıyor. Canlı emeğin ölü emeğe dönüştüğü meta üretim düzeninin semptomlarından biri bu

1 Karl Marx, *Kapital*, c. 1, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 7. baskı, 2004, s. 178.

acı. Semptomu izole etmeye değil, bütün içindeki yerini görmeye, anlamaya ve bu şiddeti dönüştürecek güçte ve yönde bir hareket şeklinin araştırılmasına bir davet bu. Bu alanı takip etmek isteyenler için çalışmanın psikososyal dinamikleri, çalışma psikopatolojileri ve klinik sosyoloji gibi derin ve canlı ekip ve ekollerin ismini zikretmek faydalı olacaktır. Üniversiteyle sınırlı olmayan, toplumsal dönüşüm odaklı çalışmalardan alınacak çok ilham var. Bu kitap bu ilhamı, kuru bir kuram, kavram transferi yerine, somut tanıklıkları kazıp çıkarma mesaisinin enerjisi olarak kullanmış. Ne mutlu biz okuyuculara!

Ben “çalışma acısı” kavramıyla ilk defa, 2008 senesinde Tuzla Tersaneler Bölgesi’ndeki iş cinayetlerinin nedenlerini anlamak ve aktarmak için yaptığımız müdahil araştırmalar sırasında karşılaşmıştım. Daha sonra 2011’deki İstanbul İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi’nin kuruluş sürecindeki ilk çalıştayımızda *souffrance au travail*’dan Türkçeye aktardığım bu kavramı, iş cinayetleriyle sonuçlanan üç tür kapitalist iş organizasyonu semptomunu kapsayacak bir şekilde kullanmayı önerdim: Birincisi “ölümcül iş kazası” diye nitelendirilen ani, çalışma kaynaklı ölümler; ikincisi “zamana yayılmış iş cinayetleri” olarak nitelendirdiğimiz ve memlekette kelimenin tam anlamıyla tamamen veri dışı, tanı dışı ve karanlıkta bırakılan meslek hastalıkları sonucu yaşanan hastalık ve ölümler; son olarak da çalışanların ruh ve zihinlerinde hasara yol açan psikososyal riskleri birleştirecek bir üst kavram olarak “çalışma acısı”. Bu açıdan bu kavramın Fransızcada daha çok 1970’lerde başlayan şirket yeniden yapılanmaları ile hayata geçen “yeni işletmecilik tekniklerine” ve “işletme hastalığına tutulmuş topluma” işaret eden nispeten daha dar kapsamını da Türkçe söyleyiş alanında genişletmeye ihtiyaç duyuyorduk. Ruh-beden-zihin, maddi-gayrimaddi emek, mavi-beyaz yaka, güvenceli-güvencesiz çalışan ikiliklerini düşünce ve eylemde aşmayı amaçlayan bir çatı kavram, bir ortak payda. Kurucu 2011 çalıştayından sonra, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi’ne yolu düşen farklı işkollarının, çalışma koşullarının, meta üretim süreçlerinin çalışma harsarlarını karşılaştırılabilir, aktarılabilir ve ortak kaderlerine işa-

ret edilebilir kılmak için sürekli bu kavrama geri döner oldum. Set, inşaat, basın, maden, vakıf üniversitesi, tarım, metal işçisini birleştirenin “işçilerin müstakbel zaferi” değil, “şimdi, şu andaki kayıpları, acıları ve hasarları” olduğunu görmemize imkân sağlayan, mücadele için birbirleriyle konuşmaya imkân sağlayan bir ortak payda olarak faydalı ve temelli bir çatı oldu “çalışma acısı”.

“Çalışma acısı” çatısı, hayatımı kazanmaya çalışırken, hayatımı, bedensel ve ruhsal sağlığımı kaybetmenin doğallaştırılması, kapitalist birikim süreci için çalışanların ve ekosistemin bedeninde yaratılan hasarın olağanlaştırılmasına karşı bir kalkan kavram olarak hep işimize yaradı. “Kapitalist çalışma kaç beden giyer? İşin izi beden ve ruhta nasıl okunabilir?” soruları bugünün felaket kapitalizmini dönüştürebilmek için yaratılacak ortaklıklar için güçlü zeminlerden biri olarak billurlaşıyor. Bu kitapta bu kavramı, onlarca farklı, birbirinden habersiz, farklı işyerlerine gidip gelirken acı duyan insanın ağzından döken tanıklıkların heybesi olarak görmek beni bu yüzden ayrıca mutlu ediyor.

Uğur Şahin Umman, bu kitapta uçaktan okula, madenden şantiyeye, bankadan hastaneye, film setinden plazaya, gazeteden eve farklı işyerlerinde yavaş yavaş tüketen ve öldüren, cezasız kalan, failleri ve sistematikleri görünmez kılınan çalışma hayatlarımıza bir ayna tutuyor. Ölüm, hastalık, stres, tükenmişlik, depresyon yaratan çalışma hayatımızı anlamlandırmak için, endüstri mühendisliği, örgüt psikolojisi, insan kaynakları gibi acıyı sürdürülebilir ve çarkları sürekli döndürebilir kılan yönetim bilimleri ve psikolojizmden piyasa çıkaran davranışsal “hayat koçluğu” ve “kişisel gelişim” yaklaşımlarına muhtaç olmadığımızı hatırlatıyor. Psikoloji ve ruhsallık alanımız, oluşturduğu her beladan bir meta ve piyasa yaratan kapitalizme bırakılmayacak kadar kıymetli. Her satırıyla bunu hatırlatan bir çalışma bu. Şirketlerde ve kamu kurumlarında “kurumsal yeneden yapılanmaya” eşlik eden sistematik “bezdirme”nin kişiler arasındaki mobbingten çok daha fazlası olduğunu gösteriyor. Bu baskımın yarattığı acıyla bilgeleşen, acılarıyla çalışma

rejiminin, iş organizasyonun dönüşümüyle ilişkileri sarıh ve mahirce kuran işçilere sözü veriyor. Kitapta, sürekli iş değiştirme, işsizlik, güvencesizlik veçhelerini de kapsayan geniş bir çalışma evreninin yarattığı “atmosferik baskıyı” bazen neredeyse elle tutacak kadar somut hissediyoruz. Kitabın mahirce hissettirdiği empati, her ne kadar tanıklıkların toplanma şekliyle ilgili evrensel hümanist bir tepki de olsa, esas kapitalist çalışmanın yarattığı dönemsel kader birliğimizden kaynaklanıyor. Bunun altını ne kadar çok çizsek o kadar iyi. Çoğu zaman dile gelenin, kapitalist işyerinin kurucu bir unsuru olan iş organizasyonu kaynaklı performans ve güvencesizlik baskısını kendine suçluluk duygusu (içer patlayan şiddet) veya meslektaşına rekabet ve haset olarak yansıttığını (dışa yönelmiş şiddet) görüyoruz. Ve acı deneyimini ciddiye alan sorulara yanıt olarak verilen cevaplarda gördüğümüz, hikâyelemeyle açıklama arasındaki perdenin ortadan kalktığı bilgelik diline şaşırıyoruz.

Bu kitaptaki hikâyeler, doğrudan amaçlamadan akademik disiplinlerin ve sol muhalif örgütlenmelerin kendi aralarında yarattığı kısırlaştırıcı sınırları da sorguluyor: Acı örüntülerinde bunca benzerlik, iş-işsizlik, güvenceli-güvencesiz, beyaz-mavi yaka, masa başı-fabrika işi, beden-ruh ve başarı-mağlubiyet gibi ikilik gibi gözükkenleri kapitalist çalışma koreografisinin farklı anlamları olarak yan yan görmeye imkân sağlayarak, emek alanında toplumsal cinsiyet, nesil, milliyet, din, mezhep, kültür alanındaki farklılıkları kapsayacak şekilde ortaklaşmaya dair tahayyülü genişletiyor. Çalışma acısı, işyeri şiddeti, iş organizasyonu gibi ortaklıklar etrafında çalışan somut insanı görünür kılıyor. İşçi haline gelen, artık gittikçe çalıştığı saat üzerinden değil de, çıktı yani ürettiği meta üzerinden emeği “sayılan”, kalan “borçlu ve tükenmiş” posası “özel hayata” iteklenen bütünsel insanı hisleri, zihni, acısı, bedeni ile düşünebilir kılıyor. İşçi sağlığı ve iş güvenliğinin mavi yakalı, tulumlu, erkek işçinin başına düşen çelik blok veya taktığı baret olarak karikatürize edilip, ötekinin meselesi haline getirilmesine karşı da bir sığınak bu tanıklıklar. En uç noktasında insanın kendi kendine uyguladığı hayatı sona erdiren şiddet, yani çalışma kaynaklı inti-